

Emancipatorisch taalonderwijs; wat er in West-Duitsland van terecht kwam

1 januari 1975

Auteur: Johan Eimers

Volume: 06

Nummer: 1

Pagina's: 2-9

Documenten

- [moer_jrg06_002.pdf](#)

emancipatorisch taalonderwijs wat er in west Duitsland van terecht kwam johan eimers het komend kongres heeft als thema emancipatorisch moedertaalonderwijs gezien de von activiteiten in het verleden en haar beleidsnota is emancipatorisch moedertaalonderwijs een wezenlijk begrip binnen de von het mag dan ook verheugend genoemd worden dat het van 3 tot en met 6 april te houden kongres daar met nadruk aandacht aan gaat beste den over de betekenis van het begrip emancipatorisch moedertaalonderwijs en de konkrete uitwerking ervan in het onderwijs zijn de meningen nogal verdeeld in het volgende artikel wordt het begrip verhelderd aan de hand van een in de Duitse Staat Hessen geformuleerd leerplan het artikel behandelt tevens de reacties in de Duitse Bondsrepubliek op het hessense leerplan en hiermee zijn wij op het terrein van de problematiek rond centrale leerplanontwikkeling versus leerplanontwikkeling aan de basis met al zijn politieke implicaties eveneens een voor de von belangrijke problematiek gezien haar deelneming aan de commissie modernisering moedertaalonderwijs c m m johan eimers is docent aan de Gelderse Leergangen Lerarenopleiding te Nijmegen vernieuwing van het taalonderwijs in de deelstaat hessen ludwig von Friedeburg minister van onderwijs in de westduitse deelstaat hessen publiceerde begin 1973 raamrichtlijnen voor de vakken Duits en Maatschappijleer in de literatuur en verder in dit artikel afgekort als r r l de formuleringen van de richtlijnen en begeleidende publikaties getuigen van het voornemen te komen tot emancipatorisch moedertaalonderwijs ik wil in dit artikel een indruk geven van wat er in hessen de afgelopen twee jaar naar aanleiding van die richtlijnen allemaal gebeurd is het laat nog weer eens zien hoe moeilijk goede bedoelingen zich in de bestaande maatschappelijke koptekst laten realiseren wezenlijke vernieuwing van het moedertaalonderwijs blijkt een politieke en daardoor een moeizame uiterst kwetsbare aangelegenheid elke deelstaat heeft in de Duitse Bondsrepubliek zijn eigen Kultusministerium wat leidt tot een zekere pluriformiteit op onderwijsgebied

zo is men met middenschool experimenten gesamtsschule het verst in staten waar de SPD aanhang het grootst is een van die deelstaten is hessen ook al hebben de verkiezingen van oktober 1974 de 2 sociaal democraten daar een gevoelig verlies opgelopen we vinden daar dan ook naar verhouding een groot aantal gesamtsschulen het middenschoolexperiment houdt in hessen meer in dan een structuurverandering van het onderwijs in de rrl wordt een poging gedaan ook inhoudelijk af te stemmen en op het doel dat men met de gesamtsschule voor ogen had beter onderwijs en grotere kansengelijkheid voor alle leerlingen men kent in de duitse deelstaten gecentraliseerde leerplanning wat door de overheid aanplannen wordt gepubliceerd heeft een tamelijk verplichtend karakter dat dit zeker geldt voor de rrl die zo nauwkeurig mogelijk willen zijn in het aangeven van de leerinhouden en werkvormen blijkt uit wat von friedeburg daar zelf over zegt bindend zijn de algemene leerdoelen verplichtend is verder de overdracht steeds te kunnen aantonen welke relatie er is tussen de algemene leerdoelen en bepaalde inhouden en werkvormen de in de rrl voorgestelde inhouden en werkvormen zijn voorbeelden voor zulke relaties aangezien zij rekening houden met de maatschappelijke ontwikkeling en de daaruit voortkomende opdracht voor de school gekozen moesten worden zijn ook de voorbeeld en in hoge mate bindend dat is duidelijke taal de minister wilde ernst maken met een inhoudelijke vernieuwing van het moedertaalonderwijs de plannen zijn bedoeld voor de sekundarstufe i door genummerd vanaf het begin van de basisschool zijn dat de klassen 5 10 algemene principes aan de onderwijsvormingen in hessen liggen indrukwekkende principes ten grondslag volgens de duitse grondwet zijn alle mensen voor de wet gelijk mag niemand vanwege zijn taal bevoordeeld of benadeeld worden art 3 bezit ieder het recht zijn mening in woord geschrift en beeld vrij te uiten en te verspreiden art 5 en is de bondsrepubliek een democratische en sociale bondsstaat art 20 aan de maatschappelijke werkelijkheid is niet alleen in Duitsland echter nog heel wat te veranderen voordat deze overeenkomt met dergelijke grondwetformuleringen de samenstellers van de rrl zijn ervan uitgegaan dat de school ten aanzien van die veranderingen een belangrijke functie heeft duidelijk maken hoe de macht verdeeld is welke belangen er in de samenleving bestaan dat is de opdracht van de school 2 termen als kansengelijkheid spreiding van macht zelfbestemming meebeslissing en emancipatie komt men in geschriften van rrl samenstellers herhaaldelijk tegen met nadruk wordt o.a. door minister von friedeburg gezegd dat de school als leefgemeenschap de tot nu toe vanzelfsprekende autoriteit van de leraar zelf ter discussie moet kunnen stellen emancipatorisch betekent dan in de praktijk dat de leerlingen betrokken worden in de planning en organisatie van het onderwijs wat willen de rrl voor moedertaalonderwijs in het Duits opvallend is dat de rrl voor Duits niet alleen twee jaar geleden tegelijk met die voor maatschappij leer verschenen maar ook sindsdien vaak in een adem daarmee genoemd worden de relatie tussen moedertaalonderwijs en maatschappelijke vorming is dan ook vanaf de eerste zinnen der rrl duidelijk taal en taalgebruik wordt niet als iets geïsoleerd begrepen maar als een onderdeel van de werkelijke communicatie en daarmee van maatschappelijke processen het algemene leerdoel voor Duits wordt als volgt

samengevat het is de taak van het moedertaalonderwijs de mogelijkheid van de leerlingen zich te uiten en te bevorderen in de konkretisering van deze formulering moet de analyse van de maatschappelijke verhoudingen een belangrijke plaats innemen omdat deze verhoudingen de communicatiemogelijkheden bepalen. De resultaten van zo'n analyse tonen dat de bestaande grenzen voor de mogelijkheid van communicatie uitdrukkingen zijn van maatschappelijke verschillen en tegenstellingen. Elke school die zich bewust is van de in de grondwet geformuleerde vormingsdoelen moet de leerlingen in staat stellen de samenhang tussen communicatiemogelijkheden en maatschappijstructuur en de betekenis daarvan voor hun eigen leven en voor de ontwikkeling van de maatschappij te begrijpen. Deze gedachtegang maakt een onderwijs noodzakelijk dat elke talige oefening zo organiseert dat deze het nadenken over de functie van de leerstof in samenhang met maatschappelijke structuren niet alleen mogelijk maakt maar ook stimuleert en verwezenlijkt. Niet alleen uitgaat van het taalgedrag van de leerlingen maar juist van daaruit komt tot bewustmaking en verbalisering van sociale ervaringen die dat taalgedrag uiteindelijk bepalen. De hierbij optredende taalnormconflicten als uitdrukking van eraan ten grondslag liggende maatschappelijke conflicten begrijpt en behandelt deze taken sluiten geen schizmes die oefeningen uit die de leerlingen in staat stellen in de zin van traditionele taalnormen te spreken en te schrijven. Het is immers ook noodzakelijk de leerlingen voor te bereiden op hun latere leven zodanig dat ze niet op de bestaande communicatiebarrières stuiten. ³ Wat minder belangrijk zou worden hoewel in bovenstaande samenvatting oefeningen volgens de traditionele taalnormen nog wel genoemd worden hebben de kritische lezers van de *rrl* goed begrepen dat het leren beheersen van de hoofsprache zeg maar *abn* volgens minister von Friedeburg veel minder aandacht zou gaan krijgen. De gedachte dat de school de bijzondere taak heeft een algemene genormeerde moedertaalstand te houden om daarmee de interregionale communicatie mogelijk te maken wordt vooral na de verbreiding van de massamedia-communicatiemiddelen niet meer als houdbaar gezien behalve voor hoofsprache training zal bij het invoeren van de nieuwe leerplannen ook voor spellingonderwijs en literatuurgeschiedenis minder tijd gereserveerd worden. Betoogd wordt dat men de overwaardering voor korrekte spelling zowel in de school als daarbuiten moet relativeren. De school mag niet langer de spelbeheersing als selectiekriterium hanteren en daarbij voorbijgaan aan andere communicatieve vaardigheden van de leerlingen. Wat dan wel het geheel van het moedertaalonderwijs wordt onderscheiden in drie werkgebieden: oefenen in mondelinge en schriftelijke communicatie, omgaan met teksten, ⁴ reflectie over taal en taalgebruik bij het lezen. Van de uitwerkingen van deze titels ziet men dat de scheiding in drie gebieden in de praktijk van het moedertaalonderwijs niet doorgevoerd hoeft te worden. Oefenen in mondelinge en schriftelijke communicatie impliceert omgaan met teksten. Reflectie over taal en taalgebruik is van de twee andere werkgebieden een belangrijk aspect. Integratie van de aspecten wordt sterk bevorderd door de aanbeveling het project als werkvorm te kiezen. Voorwaarde is dat de projecten op werkelijke situaties gebaseerd zijn. ⁵ Het op de communicatiesituaties waarmee de leerlingen op school en thuis vertrouwd zijn problemen of conflicten uit de directe ervaringsw-

ereld van leerlingen en leraar bepalen de werk en leerdoelen van het project wat verder opvalt is dat het bij elk werkgebied in laatste instantie niet gaat om de taal of het taalgebruik maar om de maatschappelijke kontekst waarin mensen hun taal gebruiken ik wil dit laatste illustreren met citaten uit de beschrijving van de werkge bieden uit mondelinge kommunikatie discussieopdrachten uit taalboeken kunnen benut worden als men erbij bedenkt dat deze opdrachten formeel blijven het ligt voor de hand het onderzoeken van taalboeken tot thema van de lessen te maken daarbij zouden de leerlingen moeten leren dat achter bepaalde onder het mom van objectiviteit naar voren gebrachte eisen voor een goed gesprek belangen voor een van de partijen in de discussie kunnen staan uit schriftelijke kommunikatie vanwege objektieve en subjektieve oorzaken heeft in de huidige kommunikatiestruk tuur van onze samenleving slechts een minderheid de mogelijkheid haar mening open baar te maken met het inzicht hierin komt tegelijkertijd de vraag op hoe deze toe stand veranderd kan worden m b t dit werkerrein betekent dat de vraag naar nieuwe vormen stencils plakaten teksten voor kommunikatiecentra en informatiestands teksten voor straattheater schrijven wordt zo een middel tot kritische openbaarheid uit omgaan met teksten het gaat om de vraag met welke teksten leerlingen zich gelet op hun huidige en te verwachten levensomstandigheden moeten bezighouden dat betekent bij het kiezen van teksten moet kritisch bepaald worden wat de leerlingen nodig hebben en op welke wijze het bezig zijn met een tekst kan bijdragen tot hun emancipatie het bezig zijn met een tekst houdt in dat de leerling gaat inzien hoe een economische politieke sociale en culturele samenhang de werkelijke en historische achtergrond voor elke tekst vormt uit reflexie over taal terwijl de leerlingen taaluitingen onderzoeken leren zij de taal als som van ingevroren sociale ervaringen waarnemen d w z ze leren het taalgebruik van hun omgeving begrijpen en in historische samenhang kritisch analyseren als uitoefening van macht zoals ze dat in het taalgedrag in hun naaste omgeving ervaren niet in de laatste plaats op school als taalgebruik gebonden aan maatschappelijke lagen die de formeel bestaande gelijke kansen beperken als ideologische versluiering op de meest verschillen de terreinen als manipulatie zoals de taal in de massamedia gebruikt wordt tijdens de kritische analyse van deze praktijk worden mogelijkheden tot humaner taalgebruik zichtbaar de leerlingen moeten leren hoe realisaties van deze mogelijkheden in de aktuele situatie kunnen beginnen in dergelijke omstandigheden kan taal ervaren worden als middel voor informatie die alternatieven laat zien en mogelijkheden tot beslissen na gekregen informatie open laat tot openharige uiteenzetting van belangen tot rationele en kontrolerbare afhandeling van konflikten tot solidarisering om belangen buiten de bekritiseerde praktijk om te kunnen verdedigen⁴ de reacties die plannen beschreven in de r r l van begin 1973 hebben vooral in hessen maar ook daarbuiten een werkelijk onvoorstelbaar aantal reacties opgeroepen voor en tegenstanders van de voorgenomen vernieuwing bestreden elkaar in de pers via brochures van politieke partijen in het parlement en op openbare forumbijeenkomsten voor al van de kant van de cd u is tegen het in de r r l geformuleerde sociale leren geageerd met een felheid waarbij het provinciale gesputter zoals wij dat kennen tegen proloog geheel in het niet valt een goed overzicht van de gevoerde strijd krijgt

men uit de bij fischer in frankfurt uitgegeven boekjes was sollen scheler lernen sa-
mengesteld door gerd k hler en ernst reuter en wem soli die schele netzen ver-
zorgd door gerd k hler bij bertels mann universitatsverlag in dusseldorf verscheen
hessische rahmenrichtlinien analyse end dokumentation eines bildungspolitischen
konflikts door hannelore christ e a vooral de documentatie in dit boek met o a vers-
lagen van landdagzittingen is erg interessant de uitgave wem soll die schele
netzen bevat een uitstekende literatuur opgave gebaseerd op de lijsten die ver-
strekt worden door het ministerie in wiesbaden de omvang van de literatuurop-
gave meer dan 500 titels is illustratief voor de hevig heid van het bildungspoli-
tische konflikt zoals ik hierboven al opmerkte kwam de felste kritiek van de c d u
vooroordelen tegen alles wat rood of links heet werden op doortrapte wijze uitge-
buit de in een c d u brochure als titel gebruikte slogan marx statt rechtschreibung
deed al vele betrokkenen partij kiezen tegen de r r l zonde r dat ze r nog woord
gelezen hadden standardwerk der p tl r als f1r e er 11p ii p lehrplane heet een an-
der c d u geschrift om nog maar eens op de dreigende gevaren uit het oosten te wi-
jzen bij deze kritische en beschuldigende opstelling van de c d u woordvoerders
sloten hele groepen van conservatieve ouders keine experimente mit unseren kin-
dern en leraren zich gemakkelijk aan dat ook werkgeversbonden een afwijzende
houding aannamen laat zich raden al laten de standpunten van de verschillende or-
ganisaties wel nuances zien in publikaties van de kerken blijkt men van zeer be-
zorgd tot streng veroordelend te zijn over de r r l so wird unsere jugend
klammheilich vergiftet schreef de bildpost 6 de opstelling van de libera le p artij f
d p getu igt wel van krit iek op w at genoemd wordt de ideologisch eenzijdige gro-
nd sl ag van d e r r l m a a r is minde r fel gesugge reer d wordt bij de verdere uitw-
erking d e grondslag te verbreden en niet te snel af te r ekenen met wat tot n u
toe als waardevol werd ervaren hochsprache en literatuur onderwijs voorvechters
van de vernieuwingspl annen vindt men vooral bij de linker vleugel van de s p d in
de strijd neme n zij een zeer defensieve houding aan het val t op hoe vaak zij beto-
gen dat de p l annen echt niet zo marxistisch zijn a l s het we l lijkt d e houding
van m arxistische groeperingen is ten aanzien van de zo vaak socialistisch ge-
noemde vernieuwinge n zeer gereserveerd h et gaat zo wordt gesteld in de strijd
om de r r l in feite om een kon flikt tussen twee varianten van een b u rgerlijke on-
derwijs politiek voor een revo lutionaire onderwijspo litiek in het belang van de ar-
beide rs kl asse zijn de r r l geen curricul aire verandering van de school deze
staat en valt met de pol ytechnische arbeids eenheidsschool als resultaat van de so-
ciale emancipatie van het proletariaat die slechts denkbaar is als politieke actie s
wat kwam er terecht van de mooie plannen het heeft er veel van weg dat minister
ludwig von friedeburg n a v de reacties op zijn voornemens heel wat water in de
nieuwe wijn heeft moeten doen het meest ingrijpend voor het vervolg van dit hes-
sische verhaal is waarschijnlijk wel de verander de samenstelling van de com-
missie die de vernieuwingsplannen voor de minister uit werkt tot aan de pub-
likatie van de r r l bestond die commissie uit s p d leden op aandrang van de coali-
tiepartner in de regering van hessen moest de minister de com missie uitbreiden
met enkele f d p ers bij het vervaardigen van konkrete uitwer kingen unterrichts-
materialien werd de f d p invloed al spoedig merkbaar een actuele leestekst werd

bijvoorbeeld als te eenzijdig links door hen veroordeeld en kon niet opgenomen worden in een leerstofpakket drie van de meer radicale s p d werk groepleden waaronder hubert ivo trokken zich begin 1974 terug omdat het hun niet meer mogelijk was op basis van de eerder geformuleerde principes door te werken de un-terrichtsmaterialien verschenen in februari 1974 ze zijn bedoeld voor de klassen 7 en 8 wat leeftijd betreft te vergelijken met onze brugklassen 1 en 2 na een al-gemene inleiding wordt in ongeveer tweehonderd pagina s een beschrijving gegeven van de volgende zeven projekten 1 televisie en werkelijkheid over nieuw-suitzendingen en politseries 2 satire 3 onderwijsplanning als inhoud van het on-derwijs bloemlezing die juden buche 4 boek en boekhandel 5 omgaan met kennis kruiswoordraadsels woordenboeken school 6 kommunikatiestrukturen van de re-clame 7 taal en recht bij elk projekt hoort dan nog een aparte uitgave van een verzameling teksten elk projekt geeft een formulering van de leerdoelen een uitvo-erige beschrijving van de werkwijze en het leerproces en laat ten slotte zien hoe de verschillende aspecten van taalonderwijs schriftelijke en mondelinge kommu-nikatie reflectie over taal en om gaan met teksten tot hun recht gekomen zijn misschien zit het teleurstellende van 7 deze un-terrichtsmaterialien wel juist in de grondigheid ervan de r r l van 1 973 riepen de leraar op tot soli dariteit met de leerl ingen die tot nu toe in het onderwijs bena d ee l d werden deze konkretiserin-gen van een jaar later geven hem een boek on der de arm waarmee hij de ko-mende jaren de klas binnen kan stappen om dieze lfde leerlingen aan het werk te zetten d eze zogenaamde projekten hebben weinig meer te maken met het situ-atieve leren zoals dat eerder gesuggereerd werd een knappe leraar die er in slaagt met zoveel projekt materiaal in zijn handen nog samen met zijn leerlingen vanuit hun gemeensc happe lijke situatie het onderwijs te bepalen w at mij verder opvalt is dat een kritische en op verandering gerichte stellingname t a v maatschappelijke onrechtvaardigheden als onderwijsdoel in deze projekten toch weinig kansen heeft terwijl iets dergelijks in de r r l van 1973 wel gesuggereerd was maar de konkretisering en zijn niet bedoeld o m die eerste r r l aan te vullen ze moeten ze vervangen desgevraagd deel t de h essische k ultusminister mee dasz die erstfassung der r ahmenrichtlinien deutsch nicht meter lieferbar ist valt er nog wat te vernieuwen het onderwijs in de moedertaal laat zich niet van van-daag of morgen veranderen dat je het daar zelfs als minister van onderwijs nog moeilijk mee kunt hebben heeft prof ludwig von friedeburg in hessen ondervonden maar de vernieuwing gaat wel door en is volgens mij gelegen in situatief moeder-taalonderwijs dat is projektonderwijs waar van doel leerinhouden en werkvormen gekozen worden door leraar en leerlingen n a v hun actuele situatie en waarin functioneel taalgebruik een middel is tot het oplossen van problemen het opkomen voor belangen het doorvoeren van veranderingen kort om het bereiken van konkrete werkdoelen de voorbereiders van de komende von konferentie hebben al gewezen op het belang van duitse publikaties in verband met emancipatorisch taalonderwijs het is mijn indruk dat er de laatste tijd in duitsland voortreffelijk ma-teriaal verschijnt dat blijk geeft van het feit dat er ook in het duitse moedertaal-onderwijs heel wat aan de hand is het nieuwe tijdschrift praxis deutsch geeft daar-van o a een goed beeld en heeft ook de nederlandse moedertaalleraar heel wat

bruikbare suggesties te bieden 6 dit artikel kwam tot stand naar aanleiding van een door mij begeleid projekt over de hessische rahmenrichtlinien uitgevoerd door een aantal derde jaars studenten van de lerarenopleiding gelderse leergangen te nijmegen de projektgroep verzorgt een ne dc aluse weergave vair de inhoud van de r r l een beschrijving va onderwijsleer situaties o a de zeven projekten en een overzicht van de politieke diskussie voor geïnteresseerden kan zolang de voorraad strekt tegen vergoeding van de reproductie kosten een exemplaar gereserveerd worden n oten 1 b ild ungspoli t ische i nformat ionen herausgegebe n vom h es- sische n k ultusm i nist er nr 3 72 2 erich rister gru nd rechte un d schulreform in wem soli si e sch ul e nulzen frankfu rt 1 9 74 3 uit d e weergaven van de r r l tekst die te vin den is in h annelore christ e a hessische rahmenrichtlinien analyse und doku m entation eines bildungspolitische n ko nflikts d usse l d orf 197 4 h et moe ilijke duits van de r r l tekst is soms zeer vrij vertaald 4 gedeelten va n d e oor spronkel ijke r r l tekst vindt men ook in ger d k tih le r en ernst r euter was sollen s chiiler lernen frankfurt 19 73 5 uit f u hn zeitung fiir proletarische schulpolitiek un d padagogik kritiek frankfurter lehrer stude nten a ls d ocumen t ati e opgeno- men in de bij noot 3 genoemde publikatie 6 pr axis deutsch word t uitgegeven d oor frie dri ch verlag 300 1 velber bei h annover